

УДК 349.6

О. В. ІЛЬІНА,*кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового та господарського права факультету № 2 (кримінальної поліції)**Харківського національного університету внутрішніх справ;**ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5693-5273>*

СВІТОВИЙ ДОСВІД У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Визначено основні напрямки імплементації в національне законодавство України досвіду інших країн у сфері правового регулювання екологізації підприємств харчової промисловості. Досліджено історію становлення й розвитку законодавства щодо збалансування економічних та екологічних вимог у виробничій діяльності харчової промисловості. Установлено особливості запровадження вимог до безпеки та якості харчових продуктів в окремих країнах.

Ключові слова: екологізація матеріального виробництва, правове регулювання екологізації харчової промисловості, екологізація, екологічне право.

Pylyna, O.V. (2016), "International experience in the sphere of regulating ecologization of the food industry: history and perspectives of implementing in Ukraine" ["Svitovyi dosvid u sferi pravovoho rehuliuvannia ekolohizatsii pidpriemstv kharchovoi promyslovosti: istoriia ta perspektvy vprovadzhennia v Ukraini"], *Pravo i Bezpeka*, No. 4, pp. 99–103.

Постановка проблеми. Світове співтовариство приділяє дедалі більше уваги подоланню бідності та проявів голоду у світі. За даними ООН, близько 800 млн людей у різних країнах живе за межею бідності та голодує. У подоланні голоду є два головних завдання, які необхідно вирішити: виробництво достатньої кількості продовольства та його розподіл між світовими регіонами. Якщо останнє завдання має здебільшого політико-економічний характер, то виробництво продуктів харчування є комплексною багатогранною проблемою.

Виробництво продуктів харчування є завданням економіки й за наявності попиту може бути задоволено відносно швидко та надійно. Регулярно оприлюднюються дані різних міжнародних організацій про запаси базових груп продовольства в окремих країнах. Інколи ці запаси перевищують світове виробництво за рік. Крім того, економічними методами регулюється обсяг виробництва, а саме попитом, підтвердженням купівельною спроможністю. Основні країни-виробники продовольства здатні забезпечити такий попит.

Україна є одним з лідерів світового виробництва продовольства. Однак здатність власної

економіки забезпечити зростання валового виробництва продуктів харчування тягне за собою інші проблеми – поглиблення екологічної кризи, збалансування екологічних та економічних вимог. Не секрет, що вся галузь виробництва продовольства – від сільськогосподарських підприємств до кінцевих виробників продуктів харчування – є значним природокористувачем та забруднювачем довкілля. Україна за рівнем розорювання земель посідає одне з перших місць у світі (близько 57 % території країни). Постійно зростає валовий збір урожаю, левова частка якого без переробки йде на експорт. Для збільшення ВВП країни постійно говориться про збільшення власної переробки, будівництва нових підприємств харчової промисловості для підвищення частки продукції з високою вартістю в структурі експорту. Усе це ще сильніше збільшує антропогенне навантаження на довкілля.

Водночас ризик збільшення негативного впливу на навколишнє середовище не повинен завадити розвитку вітчизняної харчової промисловості. Єдиним рішенням цієї проблеми має стати екологізація підприємств харчової промисловості, зменшення їх негативного впливу зі зростанням продуктивності.

У зв'язку з цим збільшується значення досліджень правових аспектів екологізації харчової промисловості у світі, вивчення схожого досвіду інших країн для опрацювання шляхів його використання в Україні.

Стан дослідження. Проблемам екологізації матеріального виробництва присвячено низку робіт науковців у галузях економіки, промисловості, управління та інших. Проблемам правового регулювання екологізації економіки в цілому або її окремих галузей в різні часи були присвячені праці вчених-правознавців В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкової, С. А. Боголюбова, М. М. Бринчука, Ю. О. Вовка, А. П. Гетьмана, І. І. Каракаша, Т. Г. Ковальчук, О. С. Колбасова, В. В. Костицького, М. В. Краснової, Н. Р. Малишевої, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, О. О. Погрібного, В. К. Попова, Г. П. Серова, Н. І. Титової, М. О. Фролова, Ю. С. Шемшученка та ін. Однак у працях учених не знайшло свого відображення дослідження проблем правового регулювання екологізації підприємств харчової промисловості в цілому та практики застосування законодавства інших країн у цій сфері зокрема.

Метою цієї статті є висвітлення результатів дослідження практики законодавчого регулювання екологізації підприємств харчової промисловості в інших країнах світу та розгляд шляхів її використання у вітчизняному законодавстві. Завданням є визначення основних шляхів законодавчого регулювання екологізації підприємств харчової промисловості України на основі досвіду інших країн у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Для уникнення перевантаження тексту статті матеріалом дослідження автор не ставить за мету цитування або наведення всіх матеріалів, які стали об'єктом і предметом дослідження. Висвітлюватимуться будуть тільки ті матеріали, які автор вважає за необхідне навести, а також результати дослідження цих матеріалів та висновки.

У довідковій літературі вказується, що екологізація виробництва передбачає наявність взаємозв'язку та взаємообумовленості будь-яких дій з урахуванням екологічних вимог до розвитку науково-технічного прогресу. Екологізація народного господарства, підприємств промисловості та АПК передбачає інтенсивний розвиток науково-технічного прогресу та перехід його на еколого-економічні, економіко-організаційні й еколого-технічні відносини. Екологізація народного господарства може здійснюватися за такими основними напрямками:

– шляхом запровадження системи організаційно-технічних рішень, енергозберігаючих,

природоохоронних та інших заходів без істотної перебудови основних виробничих фондів на підприємствах – без зупинки їх дії та без зменшення випуску продукції;

– у процесі розширеного відтворення основних фондів народного господарства (нове будівництво, розширення, реконструкція, технічне переозброєння та капітальний ремонт), що досягається проектно-будівельними заходами [1].

Екологізація підприємств харчової промисловості є одним із проявів реалізації правового принципу «екологізації матеріального виробництва на основі комплексності рішень у питаннях охорони навколишнього природного середовища, використання та відтворення відновлюваних природних ресурсів, широкого впровадження новітніх технологій». Цей принцип уперше було зафіксовано в національному законодавстві в ст. 3 закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2].

Указаний правовий принцип не був «винаходом» України. Одним із перших міжнародних документів, присвячених цьому питанню, була Стокгольмська декларація 1972 року [3]. Саме в ній була зафіксована необхідність узгодження економічних та екологічних інтересів людства. Документи конференції ООН у Ріо-де-Жанейро 1992 року запровадили у вжиток концепцію сталого розвитку.

Названі та подальші конференції ООН щодо навколишнього середовища та розвитку постійно вказували на необхідність збалансованого розвитку. Однак одне – питання проголошення певних цілей, а інше – їх досягнення. Необхідно розглянути імплементацію таких декларацій у національному законодавстві.

Кожна країна долає свій шлях екологізації самостійно з урахуванням національних особливостей. Країни західної Європи є беззаперечними лідерами в цьому напрямку, інші країни з певними особливостями наслідують їхній шлях.

Слід зосередитися на тих законодавчих і правових прийомах, які використовують уряди країн для екологізації харчової промисловості. По-перше, розвинені країни Західної Європи в національному законодавстві, що регламентувало діяльність підприємств харчової промисловості, рідко вживали вимоги екологізації, які вимагали б виконання певних нормативів «сьогодні або учора», тобто використовувалися механізми запровадження нормативів щодо харчових продуктів та технологій їх виготовлення, які мали бути застосовані в майбутньому. Здебільшого такі вимоги збігалися з різними

харчовими «скандалами» тих часів – губчатий енцефаліт худоби, антибіотики в дитячому харчуванні тощо. Протягом 1–4 років надавався період для виконання підприємствами більш жорстких вимог. Однак під час дослідження автором не було виявлено прикладу перенесення термінів запровадження законодавчих вимог.

Прикладом цього є постійне запровадження вимог до вмісту певних компонентів у харчуванні риби в аквакультури. Так, у ЄС під час вирощування риби в її кормах постійно зменшувалася доля складової з дикої риби для зменшення впливу аквакультури на рибні запаси світу, чого не відбувалося в Україні.

Твердження, що «суворість закону компенсується необов'язковістю його виконання», стає національною особливістю. На відміну від країн ЄС наша держава неодноразово під різними приводами відмовлялася від запровадження певних нормативів якості та безпечності продуктів харчування. Так, із 2010 року відповідно до вітчизняного законодавства мало бути заборонено використання як сировини молока, яке було отримано ручним доїнням. Виконання цієї вимоги переносилися на все нові й нові терміни, і досі вітчизняні переробні підприємства приймають таке молоко.

Схожа ситуація спостерігається з вимогами до екологічності дитячого харчування. Відповідно до змін у законодавстві мали створюватися «спеціальні сировинні зони – регіони або окремі господарства, що відповідають умовам виробництва продукції рослинництва й тваринництва, придатної для виготовлення дитячого та дієтичного харчування». На території таких зон «забороняються будівництво промислових та хімічних об'єктів, а також будь-яка інша діяльність, яка за висновком державної екологічної експертизи може призвести до погіршення стану довкілля» [4]. Однак виконання цих вимог практично ускладнюється через саму конструкцію – в Україні далеко не кожен вид діяльності вимагає проведення державної екологічної експертизи. Так, у деяких сировинних зонах можна повною мірою використовувати сильнодіючі засоби захисту рослин, адже останні дозволені для використання в Україні, вносяться без екологічної експертизи, тоді як уживання їх на території спеціальних сировинних зон є недопустимим для дитячого харчування.

Іншим шляхом є запровадження в законодавстві економіко-правових механізмів, які б стимулювали бажаний для держави вектор розвитку. Так, французькі фермери отримували

до 22 % усіх дотацій для АПК на впровадження екологічно дружнього сільськогосподарського виробництва. Аквакультура Норвегії отримала в 90-х роках XX століття державну підтримку на розвиток лососевого виробництва для зменшення вилову дикого лосося. При цьому було запроваджено не тільки механізми дотацій, але й правові механізми відповідальності за недотримання екологічних вимог. Як не дивно, одним із найбільших штрафів, який загрожує норвезьким фермерам, є штраф за втечу вирощуваного лосося в навколишнє середовище.

У Великобританії була розроблена спеціальна державна програма «Запобігання утворення відходів на 2010–2015 pp.» (The waste prevention programme for England), яка надає можливість знизити витрати компаній шляхом упровадження утилізаційних програм [5].

В Україні схожі механізми зафіксовано в законодавстві, зокрема в законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» їм присвячено цілий розділ, однак практичного застосування вони не мали через брак коштів, хоча реалії сьогодення вказують, що за відсутності грошей для прямого дотування екологізації харчової промисловості необхідні кошти можна було б залучити шляхом надання податкових пільг, а підприємці самі знайдуть механізми фінансування. Нарешті гроші, недоотримані від окремих підприємств, можуть повернутися у вигляді економії коштів на охорону здоров'я, доходів від підвищення продуктивності праці та зменшення втрат від деградації навколишнього середовища.

Третій напрямок – добровільні системи оцінювання якості як виробничої діяльності підприємств, так і кінцевих продуктів харчування. Запровадження таких систем супроводжувалося планомірною роботою з популяризації продукції, виготовленої підприємствами, які успішно пройшли відповідну сертифікацію. Найбільш відомі системи такої сертифікації за ISO (9000, 14001, 18000 й особливо 22000), а також сертифікації за стандартами «органічного виробництва» або «органік».

В Україні окремі сертифікації намагалися запровадити як ДСТУ. Однак сутність ДСТУ полягає в тому, що підприємство, яке має його за основу своєї діяльності, не обов'язково є таким, що відповідає його вимогам, адже на міжнародному ринку воно повинно мати саме сертифікат відповідності вимогам ISO, а процедура сертифікації є дорогою та тривалою й не завжди може бути виконана в Україні. Так, сертифікація фермера на відповідність вимогам «органік» в Європі коштує від 1200 євро. У

Україні аналогічна процедура, за деяким даними підприємств, які намагалися її проходити, коштує від 70 тис. євро. Головною проблемою є відсутність в Україні органів (установ), які мають право сертифікувати.

Слід зазначити, що кожна країна має і свої особливості запровадження механізмів екологізації виробництва. Так, наприклад, США мають не дуже розвинуту систему вимог законодавства щодо екологізації харчової промисловості. Убачається, що це пов'язано з особливостями правової системи – максимальна свобода підприємництва й мінімальне втручання держави в цю сферу помножені на наявність свого правового регулювання в кожному штаті. Однак це не призводить до масового нехтування вимогами безпечності та якості продуктів харчування, адже правовій системі США притаманна інша особливість – високий рівень доступу до правосуддя, за якого кожен може обстоювати свої права на якісну продукцію з отриманням колосальних відшкодувань.

У Швейцарії задля екологізації виробництва продуктів харчування популяризується програма використання місцевих продуктів регіону – для зменшення викидів, необхідних для доставки продуктів з іншої місцевості.

Висновки. В умовах намагання української держави збільшити виробництво та переробку продуктів харчування дедалі більшої ваги набуває запровадження в законодавство механізмів екологізації харчової промисловості. Шляхами досягнення цієї мети мають стати: розроблення правових вимог до діяльності в галузі з механізмами контролю за обов'язковістю їх виконання; відмова від практики перенесення введення в дію розроблених і прийнятих вимог; створення систем державної сертифікації підприємств на предмет виконання ними добровільних вимог до товарів, затребуваних на міжнародних ринках; використання існуючого економіко-правового механізму природокористування для стимулювання виробничої діяльності на засадах ресурсо- та енергозбереження.

Список бібліографічних посилань

1. Екологізація виробництва // Вікіпедія: віл. енцикл. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Екологізація_виробництва (дата звернення: 10.11.2016).
2. Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 41. Ст. 546.
3. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды: Стокгольм, 1972 г. // ООН: офиц. веб-сайт. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml (дата звернення: 10.11.2016).
4. Про внесення змін до Закону України «Про дитяче харчування» щодо посилення вимог до виробництва та обігу продуктів дитячого харчування: закон України від 02.12.2010 № 2746-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 22. Ст. 149.
5. Бескупська О. В. Основні передумови та принципи екологізації харчової промисловості // Глобальні та національні проблеми економіки. 2016, червень. Вип. 11. С. 272–275. URL: <http://global-national.in.ua/archive/11-2016/57.pdf> (дата звернення: 10.11.2016).

Надійшла до редколегії 12.11.2016

ИЛЬИНА Е. В. МИРОВОЙ ОПЫТ В СФЕРЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ИСТОРИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ В УКРАИНЕ

Определены основные направления имплементации в национальное законодательство Украины опыта других стран в сфере правового регулирования экологизации предприятий пищевой промышленности. Исследована история становления и развития законодательства относительно сбалансирования экономических и экологических требований в производственной деятельности пищевой промышленности. Установлены особенности внедрения требований к безопасности и качеству пищевых продуктов в отдельных странах.

Ключевые слова: экологизация материального производства, правовое регулирование экологизации пищевой промышленности, экологизация, экологическое право.

ILYINA O. V. INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE SPHERE OF REGULATING ECOLOGIZATION OF THE FOOD INDUSTRY: HISTORY AND PERSPECTIVES OF IMPLEMENTING IN UKRAINE

The main areas of implementing into national legislation of Ukraine the experience of other countries in the sphere of legal regulation of ecologization of the food industry have been defined. The author has studied the history of formation and development of legislation on balancing economic and environmental requirements within the production of the food industry.

The author has determined the following main areas of the development of legislative requirements for ecologization of the food industry: the future implementation of new requirements for the

production with the refusal of the postponement of their entry into force; application of economic and legal mechanisms to encourage the ecologization of food production; promotion and state support of the systems of voluntary certification and evaluation of the quality and degree of environmental safety of enterprises of the food industry.

Priority ways of ecologization of the food industry in Ukraine are offered to accept the following: the development of legal requirements in the sphere of food industry with the control mechanisms over their obligatory implementation; refusal from the practice of transferring the developed and adopted requirements; creation of the systems of state certification of enterprises in terms of performing voluntary requirements for products popular in international markets; use of the existing economic and legal mechanism of natural resource use to promote productive activities based on resource and energy economy.

Keywords: *ecologization of material production, legal regulation of ecologization of the food industry, ecologization, environmental law.*